

Chapter: 4

Q.1 दिलेल्या पर्यायांपैकी योग्य पर्याय निवडून लिहा

3

1 भारतातील संस्थाने या गव्हर्नर जनरलने खालसा केली.

Ans भारतातील संस्थाने **लॉर्ड डलहौसी** या गव्हर्नर जनरलने खालसा केली.

2 स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी १८५७ च्या लढ्याला '.....' हे नाव दिले.

Ans स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी १८५७ च्या लढ्याला '**स्वातंत्र्यसमर**' हे नाव दिले.

3 १८५७ च्या लढ्यानंतर भारताविषयी कारभार करण्यासाठी हे पद इंग्लंडच्या शासनात निर्माण करण्यात आले.

Ans १८५७ च्या लढ्यानंतर भारताविषयी कारभार करण्यासाठी **भारतमंत्री** हे पद इंग्लंडच्या शासनात निर्माण करण्यात आले.

Q.2 पुढील विधाने सकारण स्पष्ट करा.

10

1 भारतीय सैनिकांचा इंग्रज सैन्यापुढे निभाव लागला नाही.

Ans भारतीय सैनिकांचा इंग्रज सैन्यापुढे निभाव लागला नाही कारण-

- भारतीय सैनिकांकडे पुरेशी आणि अद्यावत शस्त्रास्त्रे नव्हती.
- इंग्रजांकडे असलेली मोठी आर्थिक ताकद आणि अनुभवी सेनानी भारतीय सैनिकांकडे नव्हते.
- भारतीय सैनिकांकडे शौर्य असले; तरी इंग्रजांप्रमाणे योग्य वेळी डावपेच आखण्यात ते कमी पडले.
- दळणवळणाच्या साधनांवर इंग्रजांचा ताबा असल्याने आपल्या सैनिकांच्या जलद हालचाली करण्यात इंग्रज यशस्वी ठरले.

2 इंग्रजांनी भारतीय उद्योगधंद्यांवर जाचक कर बसवले.

Ans i. आपल्या देशाचे आर्थिक उत्पन्न वाढवणे, हा इंग्रजांचा हेतू होता, त्यासाठी त्यांनी नवी महसूल पद्धती अमलात आणली.
ii. इंग्लंडमध्ये तयार होणारा माल भारतीय बाजारपेठेत विकून आर्थिक फायदा मिळवण्याचे धोरण त्यांनी स्वीकारले.
iii. त्यामुळे इंग्रजांनी भारतीय उद्योगांवर जाचक कर बसवले.
iv. या धोरणामुळे भारतीय उद्योग बंद पडून इंग्रजांचा व्यापार भरभराटीस आला.

3 स्वातंत्र्यलढ्यानंतर भारतीय लष्करी तुकड्यांची जातवार विभागणी करण्यात आली.

Ans i. १८५७ च्या स्वातंत्र्यलढ्यानंतर ब्रिटीशांनी लष्कराची पुर्नरचना केली.
ii. भारतीय लष्करी तुकड्यांची जातवार विभागणी करण्यात आली.
iii. सर्व जातींचे सैन्य एकत्र आल्यास; त्यांच्यात एकीची भावना निर्माण होऊन पुन्हा उठाव होण्याची भीती इंग्रजांना वाटत होती.
iv. त्यामुळे त्यांनी लष्करी तुकड्यांची जातवार विभागणी करून पुन्हा उठाव हिणार नाही, याची काळजी घेतली.

4 इंग्रजांविरुद्ध पाइकांनी सशस्त्र उठाव केला.

Ans i. इंग्रजांनी १८०३ मध्ये ओडिशा जिंकून घेतला.
ii. येथे असणाऱ्या पाइकांच्या वंशपरंपरागत जमिनी इंग्रजांनी काढून घेतल्या.
iii. मिठाच्या किंमतीत वाढ केल्यामुळे सामान्य जनतेप्रमाणे पाइकांचे जीवनही असह्य झाले.
त्यामुळे संतापलेल्या पाइकांनी १८५७ मध्ये इंग्रजांविरुद्ध सशस्त्र उठाव केला.

5 हिंदू व मुस्लीम सैनिकांमध्ये असंतोष निर्माण झाला.

Ans i. ब्रिटीशांनी 1856 साली हिंदी सैनिकांना लांब पल्ल्याच्या नवी काडतुसे दिली.
ii. त्या काडतुसांवरील आवरण दाताने तोडावे लागे.
iii. या आवरणाला गार्डची व डुकराची चरबी लावलेली असते अशी बातमी चहूकडे पसरली.
iv. यामुळे हिंदू व मुस्लीम सैनिकांमध्ये असंतोष निर्माण झाला.

Q.3 पुढील प्रश्नांची थोडक्यात उत्तरे लिहा.

12

1 १८५७ च्या स्वातंत्र्यलढ्याचे परिणाम लिहा.

Ans १८५७ च्या स्वातंत्र्यलढ्याचे परिणाम लिहा.

- ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीच्या राज्यकारभाराविरुद्ध जनतेत असलेल्या असंतोषामुळे हा लढा लढला गेला, याची जाणीव इंग्लंडच्या राणीला झाली.
- भारतातील इंग्रजी सत्ता कंपनीच्या हाती सुरक्षित नाही याची खात्री होऊन १८५८ च्या कायद्याने ईस्ट इंडिया कंपनी सत्ता संपुष्टात

- आणून ब्रिटिश पार्लमेंटने भारतात कारभार आपल्या हाती घेतला.
iii. राणी व्हिक्टोरिया हिला एक जाहीरनामा काढून भारतीयांना अनेक आश्वासने द्यावी लागली.
iv. इंग्रजांनी भारताच्या लष्कराची धोरणात्मक बदल केले.

2 1857 च्या उठावात भारतीयांना अपयश का आले?

- Ans** i. हा लढा संपूर्ण भारतात एकाच वेळी झाला नाही.
ii. लढ्यात भारतीय पातळीवर इंग्रजांच्या विरोधात सर्वमान्य नेतृत्व निर्माण होऊ शकले नाही. त्यामुळे इंग्रजांना विरोधात एकसंधपणा साधता आला नाही.
iii. इंग्रजी सत्तेचा त्रास सामान्य जनता व संस्थानिक यांना होता त्यापैकी काही सोडले तर इतर इंग्रजांशी एकनिष्ठ राहिले.
iv. उठावकऱ्यांजवळ पुरेशी शस्त्रास्त्रे नव्हती. इंग्रजांकडे मोठी आर्थिक ताकद, शिस्तबद्ध सैन्य अद्ययावत शस्त्रास्त्रे व अनुभवी सेनानी होते. दळणवळणाचा ताबा यांचा होता.
v. इंग्रजांची आरमारी लाकड मोठी होती याउलट उठावकऱ्यांची परिस्थिती होती.

3 १८५७ च्या स्वातंत्र्यलढ्यानंतर इंग्रजांनी कोणते धोरणात्मक बदल केले?

- Ans** १८५७ च्या स्वातंत्र्यलढ्यानंतर इंग्रजांनी पुढील धोरणात्मक बदल केले-
i. भातीयांच्या सामाजिक व धार्मिक बाबतीत हस्तक्षेप करायचा नाही.
ii. भारतीय समाज सामाजिकदृष्ट्या एकसंध होणारा नाही, याची काळजी घेणे.
iii. भारतीय समाजात जात, धर्म, वंश, प्रदेश या कारणांवरून सतत संघर्ष होतील, असे प्रयत्न करणे.
iv. भारतीय समाज घटकांत एकमेकांविषयी मने कलुषित होण्यासाठी 'फोडा व राज्य करा' हे धोरणसूत्र ठरवले गेले.

4 १८५७ च्या स्वातंत्र्यलढ्याप्रमाणे कोणती सामाजिक कारणे होती?

- Ans** १८५७ च्या स्वातंत्र्यलढ्यामागील सामाजिक कारणे-
i. आपल्या परंपरा, चालीरीती, रूढी यात इंग्रज शासक हस्तक्षेप करीत आहेत, अशी भारतीय समाजाची धारणा झाली.
ii. सामाजिकदृष्ट्या विघातक अशी सतीची चाल, विधवाविवाहास बंदी अशा प्रथांना इंग्रजांनी कायद्याने बंदी घातली.
iii. असे कायदे करून परकीय सरकार आपली जीवनपद्धती मोडू पाहत आहे असा लोकांचा समज दृढ होऊ लागला.

